

Ekonomická stránka útlumu hlubinných uhelných dolů v OKR

Jaroslav Dvořáček¹

Economic aspect of underground coal mines damping in Ostrava-Karvina basin

The contribution deals with the underground coal mines damping from the economic point of view. It mentions the basic groups of cost items connected with the mine damping process and their sources. The most important is the subsidy from the state budget. The author presents his opinion concerning the decreasing economic requirements in the underground coal mines damping process.

Key words: underground coal mines, damping process, economic requirements.

Úvod

Útlum hornictví není fenoménem pouze České republiky, ale má minimálně evropský rozměr, neboť i zásadní společensko-ekonomické změny po roce 1989 mají mezinárodní charakter. Příčiny snižování hornické výroby spojené s omezením bipolarity světa a obecnou globalizací národních ekonomik vedou k zvýraznění významu ekonomických kritérií pro rozhodovací procesy týkající se posuzování další existence a perspektiv báňského podniku. Hornický výrobní proces má z dlouhodobého hlediska cyklický charakter a jeho vzestupy a pády jsou ovlivňovány především úrovní cen a podmínkami zajišťování daných surovin buď vlastní produkcí nebo dovozem. Vzhledem k těmto faktorům lze předpokládat, že se nacházíme v prvních letech sestupné fáze hornického výrobního procesu, která bude mít dlouhodobý charakter. Protože v současné době a nejbližší budoucnosti nemusíme předpokládat problémy v zajišťování uhlé produkce v zahraničí, celá problematika další existence a rozsahu dobývání uhlí v České republice se koncentruje do ryze ekonomické oblasti, a to nákladů

a cen za jednici produkce včetně ekonomických podmínek útlumu jednotlivých dolů.

Ekonomická stránka útlumu hlubinných uhelných dolů

Ekonomická stránka útlumu hornické výroby je spojena s pojmem ekonomické náročnosti útlumu těžby, což jsou náklady a výdaje na realizaci útlumu těžby po odečtení výnosů z likvidace a rezerv vytvořených dle horního zákona a ostatních použitelných rezerv těžební organizace nebo těžební jednotky (dolu) (kol. 1997). Tyto prostředky jsou vynakládány na technickou likvidaci nebo zajištění dolu a povrchu, na zahlazování následků hornické činnosti a na obligatorní sociálně zdravotní dávky spojené s realizací útlumu těžby.

Z hlediska věcných a finančních položek lze u těchto skupin vymezit:

Technická likvidace nebo zajištění dolu a povrchu:

- technická likvidace nebo zajištění důl (likvidace – zajištění důlních děl např. pleněním a uzavřením, výkliz strojů, zařízení a materiálu, trvalé náklady na provoz dolu v období útlumu těžby atd.),
- technická likvidace nebo zajištění povrch (demolice nebo zajištění povrchových objektů, náklady na provoz povrchových areálů v období útlumu těžby atd.),
- investice vyvolané útlumem těžby, a to investice v dole (např. rekonstrukce, rozšíření nebo vybudování čerpací kapacity, výměna hlavních ventilátorů při zjednodušení větrní sítě v souvislosti s postupným uzavíráním samostatných větrných oddělení atd.) nebo investice na povrchu (např. vybudování retenčních nádrží pro jímání důlních vod, rekonstrukce nebo výstavba degazačních stanic atd.),
- splátky investičního úvěru,
- výnosy z likvidace (položka snižující potřebu finančních prostředků na útlum),
- ostatní zdroje, tj. vlastní volné prostředky (položka snižující potřebu finančních prostředků na útlum),
- projekty, dokumentace, posudky, technická pomoc (např. geodetické práce, projekty k realizaci investic vyvolaných útlumem těžby, znalecké odhady v oblasti prodeje nemovitostí atd.).

Zahlazování následků hornické činnosti:

- důlní škody fyzických a právnických osob (např. škody způsobené hornickou činností na budovách, zařízeních, pozemcích, liniových stavbách atd. a způsob odstranění těchto škod),

¹ Doc. Ing. Jaroslav Dvořáček, CSc., Institut ekonomiky a systémů řízení, HGF, VŠB – Technická univerzita Ostrava, tř. 17. listopadu 15, 708 33 Ostrava-Poruba, ČR
(Recenzovali: Prof. Ing. Vladimír Vodzinský, CSc. a Doc. Ing. Zoltán Novek, CSc.)

- sanace a rekultivace (rozsáhlejší sanační a rekultivační práce vyvolané hlubinnou hornickou činností na zemědělské půdě, lesních porostech, zřizování odvalů hlušin apod.),
- komplexní řešení území (zpracování studie v souladu především s ekologickými zákony a její realizace podle finančních možností),
- náhradní výstavba (krajní řešení problematiky vypořádání důlních škod podle horního zákona),
- opatření proti výstupu důlních plynů na povrch (např. vybudování systému pasivní ochrany -pozorovací a odplyňovací vrty – nebo vybudování systému aktivní ochrany před výstupem důlních plynů – síť odsávacích stanic – atd.),
- technická opatření po likvidaci hlavních důlních děl vyúsťujících na povrch (pravidelné roční kontroly zlikvidovaných důlních děl a případná další opatření podle rozhodnutí místně příslušného obvodního báňského úřadu).

Sociálně zdravotní náklady:

- sociálně zdravotní náklady spojené s útlumem těžby (odstupné z organizačních důvodů, tzv. útlumové, zvláštní příspěvek horníkům, odškodnění nemoci z povolání a pracovního úrazu, věcnostní přídavek horníků),
- sociálně zdravotní náklady spojené s hornickou činností v minulosti (odstupné ze zdravotních důvodů, zvláštní příspěvek horníkům ze zdravotních důvodů, náhrada za ztrátu na výdělků po skončení pracovní neschopnosti nebo při uznání invalidity nebo částečné invalidity – renta – do 31.12.1992, mzdové vyrovnání pro nezpůsobilost pro práci v podzemí),
- deputáty důchodců a vdov (se vznikem nároku do 31.12.1992).

Z hlediska financování jsou potřeby vynakládáné na technickou likvidaci nebo zajištění dolu a povrchu, na zahlazování následků hornické činnosti a na sociálně zdravotní náklady hrazené či nehrazené z neinvestiční dotace ze státního rozpočtu na realizaci programu útlumu těžby těžební organizace, těžební jednotky (dolu) nebo její vymezené neefektivní části (lokality). Podmínkou pro přidělení a čerpání finančních prostředků této dotace však je:

- schválení programu útlumu těžby usnesením vlády ČR,
- konkretizace programu útlumu těžby tzv. Technickým projektem likvidace nebo zajištění, který musí být v souladu s metodickým materiálem Ministerstva průmyslu a obchodu České republiky z listopadu 1996 a který věcně, časově a finančně rozpracovává jednotlivé akce programu útlumu těžby.

Neinvestiční dotace ze státního rozpočtu tedy není přidělována automaticky (není na ni právní nárok) a navíc nepokrývá veškeré potřeby. Procentní podíl neinvestiční dotace ze státního rozpočtu na krytí nákladů a výdajů na realizaci útlumového programu těžby v OKR zachycuje tabulka č. 1 (rok 1998 obsahuje předpokládanou hodnotu).

Tab. 1.

rok	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
%podíl SR	92,1	74,1	88,2	96,4	85,2	95,2	92,7	90,7

V průběhu uvedeného období tedy podíl neinvestiční dotace ze státního rozpočtu meziročně nepatrně klesá, v absolutních hodnotách však prostředky v rámci této dotace vzrostly téměř trojnásobně. Meziroční dynamika vývoje vlastních zdrojů OKR na realizaci útlumového programu převyšuje zhruba o 3% meziroční nárůst neinvestiční dotace ze státního rozpočtu.

Rozhodovací proces týkající se realizace útlumového programu v OKR tak bude muset v budoucnu do větší míry brát v úvahu možnosti získání této neinvestiční dotace ze státního rozpočtu a velikost jejího podílu na požadovaných finančních zdrojích.

Z hlediska producenta je tento rozhodovací proces v podstatě jednoduchý – pokud důlní podnik dlouhodobě dosahuje ztrátu a není naděje na zvrácení tohoto stavu, je výhodnější těžbu ukončit pokud záporný hospodářský výsledek převažuje nad náklady vynaloženými producentem na realizaci útlumového programu. Je však nutno vzít v úvahu, že náklady na tento útlum nekončí termínem likvidace nebo zajištění dolu a povrchu, protože náklady na zahlazování následků hornické činnosti a sociálně zdravotní náklady období zastavení těžby a fyzické likvidace těžební jednotky výrazně přesahují. Pak bychom mohli srovnat náklady na realizaci útlumového programu vynaložené producentem za určitý počet let s předpokládanou ztrátou, která by mu v těchto letech vznikla, kdyby těžební proces pokračoval. Jednalo by se samozřejmě o simulační propočet, protože daný důl těžbu ukončil a předpokládanou ztrátu bychom odhadli např. extrapolací.

Z celospolečenského hlediska je situace složitější tím, že je nutno vzít v úvahu prostředky vynakládáné ze státního rozpočtu na řešení technických i sociálních otázek. Omezíme-li se na úroveň producenta (v tomto

případě konkrétního dolu v rámci a.s. OKD), bude určitým vodítkem rozdíl mezi předpokládanou ztrátou vzniklou z pokračující těžby a náklady vynaloženými na útlum. Při dostatečně velkém rozdílu lze předpokládat efektivnost uzavření dolu i z celospolečenského hlediska (pokud tedy náklady na útlum jsou výrazně menší než absolutní hodnota ztráty z pokračující těžební činnosti).

Do současné doby byl vyhlášen útlum na Dole Jan Šverma v říjnu 1991 s ukončením těžby v prosinci 1991, na Dole Ostrava v listopadu 1991 s ukončením produkce v prosinci 1992, na Dole Heřmanice v lednu 1993 s ukončením těžby v červnu 1993, na Dole Odra byl vyhlášen útlum v lednu 1994 s ukončením těžby v červnu 1994, na Dole Paskov v lednu 1998 s ukončením těžby v prosinci 1998. Specifickým případem je Důl Julius Fučík, kde částečný útlum byl vyhlášen již v roce 1992, plný útlum od ledna 1995, ale k zastavení těžby došlo v březnu 1998.

Vezměme jako příklad důl s největší ztrátou v absolutní hodnotě v roce vyhlášení útlumu, a to Důl Ostrava. Vzhledem k dynamice vývoje ztráty v posledních letech před uzavřením dolu lze simulačně předpokládat prohlubování této ztráty o 10% ročně. Jestliže prostředky celkově vynaložené na útlum tohoto dolu v letech 1991-1998 (rok 1998 obsahuje rozpočet, ostatní roky skutečnost) označíme jako 100%, pak součet skutečné ztráty v letech 1991 a 1992 a simulované ztráty do roku 1998 včetně vztažen k těmto prostředkům je více než dvojnásobný (236%). Protože podíl neinvestiční dotace ze státního rozpočtu činí na Dole Ostrava za celé období 93,5%, lze předpokládat, že uzavření dolu za těchto podmínek bylo efektivní nejen pro OKD a.s., ale i z celospolečenského hlediska. Navíc vynakládání prostředků po ukončení těžby má klesající trend v případě uzavřených dolů, takže prodloužení časového období efektivnost útlumu v tomto případě dále zvýší a úvahy o oprávněnosti simulovaného zvyšování ztráty budou méně relevantní.

Jiná je však situace na Dole Heřmanice, kde při souhrnu prostředků na útlum celkem v letech 1993 až 1998 (opět 1998 rozpočet, ostatní roky skutečnost) ve výši 100% je součet skutečné ztráty v roce 1993 a simulované ztráty rostoucí o 5% v následujících letech po vztažení k prostředkům vynakládaným na útlum téměř stejný (101,9%). Podíl neinvestiční dotace ze státního rozpočtu na celkových nákladech a výdajích útlumu činí v tomto období 94,1%. Je zřejmé, že nižší dynamika růstu simulované ztráty může vést k závěru, že se vynaložilo z celospolečenského hlediska více prostředků na útlum než kolik činí kumulovaná ztráta. Na druhé straně, delší časové období s klesajícím trendem vynakládaných prostředků na realizaci útlumového programu povede k názoru o oprávněnosti uzavření i této lokality.

Při těchto úvahách je však důležité, že – jak plyne z tabulky č. 1 – podstatná část nákladů a výdajů na útlum je hrazena ze státního rozpočtu. Snižování této části povede k nutnosti použití většího množství prostředků OKD a.s.

Teoreticky lze uvažovat o výnosech z likvidace, které snižují potřebu finančních prostředků pro realizaci útlumového programu. Samotný metodický materiál [kol.1997] uvádí základní položky výnosů z likvidace:

- tržby z prodeje užitkového nerostu,
- tržby z prodeje kovového odpadu vznikajícího při technické likvidaci nebo zajištění dolu a povrchu,
- tržby z prodeje stavebního materiálu vznikajícího při likvidaci nebo zajištění povrchových objektů
- tržby z prodeje hmotného investičního majetku, nehmotného investičního majetku a materiálu,
- tržby z pronájmu hmotného investičního majetku určeného k likvidaci,
- tržby z prodeje služeb cizím odběratelům,
- čisté výnosy z úroků na účtu neinvestiční dotace ze státního rozpočtu (po odečtení bankovních poplatků),
- ostatní výnosy.

Zkušenosti z realizace útlumového programu však ukazují:

- odprodej důlních strojů a zařízení mimo revír je výjimečný, neboť existuje málo potenciálních zákazníků,
- problémem je i převod důlních strojů a zařízení v rámci revíru, protože jeho karvinská část má jiné požadavky než může utlumovaná ostravská část uspokojit,
- určité přínosy vyplývají z plenění a renovace ocelové obloukové výztuže, avšak používání této výztuže ve větších hloubkách není optimální z hlediska její únosnosti,
- náklady spojené se získáváním kovového odpadu z podzemí jsou vyšší než jeho tržní cena, proto se výkliz strojů pro získání šrotu používá jen z ekologických důvodů,
- další přínosy mohou vyplynout z ukládání odpadu do podzemních prostor, zde se však opět naráží na ekologické problémy (v OKR byl ukládán elektrárenský popílek), navíc tyto činnosti nemohou prodloužit dobu likvidace dolu,
- náklady na likvidaci povrchových objektů jsou vyšší než hodnota získaného použitelného materiálu.

Ukazuje se tedy, že jediným významnějším přínosem v období útlumu těžby, který může snížit potřebu neinvestiční dotace ze státního rozpočtu nebo který může zlepšovat ekonomiku utlumovaného dolu, jsou tržby z prodeje uhlí, které je dobýváno v období 1.etapy útlumu, tedy mezi vyhlášením útlumu a ukončením těžby. Protože však přípravné práce se zastavují se zahájením 1. etapy útlumu těžby (pokud z bezpečnostních důvodů nestanoví obvodní báňský úřad v rozhodnutí o povolení hornické činnosti jinak), je výhodné znát termín útlumu

s dostatečným časovým předstihem. Dobývací práce však nesmí prodlužovat schválenou dobu likvidace dolu. Těžební jednotka s vyhlášeným nebo schváleným útlumem těžby nemá povinnost vytvářet finanční rezervy podle horního zákona, navíc ty mají účelový charakter. Je tedy zřejmé, že pokles podílu neinvestiční dotace ze státního rozpočtu povede k nutnosti hradit náklady a výdaje útlumového programu z vlastních prostředků producenta, což zhorší jeho hospodářský výsledek, resp. výhodnost uzavření ztrátového dolu nebude tak zřejmá.

Závěr

Významným přínosem pro ekonomiku celé a.s. OKD bylo poskytování neinvestiční dotace ze státního rozpočtu pokrývají z podstatné části finanční potřeby realizace útlumového programu. Zhoršení dostupnosti této dotace nebo snížení jejího podílu na nákladech realizace útlumového programu povede k nutnosti využívání vlastních zdrojů producenta pro tyto účely. Finanční rezervy dle horního zákona jsou vytvářeny účelově na řešení důlních škod, sanace a rekultivace, z výnosů likvidace mají význam pouze tržby z prodeje uhlí vytěžitelného v rámci 1. etapy útlumu.

Snížení ekonomické náročnosti útlumového programu by přispělo:

- přijetí rozhodnutí o vyhlášení útlumu v dostatečném časovém předstihu pro udržení razičských osádek a zajištění dostatečného množství připravených zásob na základě zásad selektivního dobývání,
- stanovení dostatečně dlouhého trvání 1. etapy útlumu pro vytěžení připravených zásob,
- zastavení ražeb představuje snížení variabilních nákladů, zároveň během dotěžování zásob je nutno snižovat fixní náklady např. v oblasti větrání, pracovníků atd.,
- po vytěžení připravených zásob rychlé provedení likvidačních resp. zajišťovacích prací v podzemí pro další skokové snížení fixních nákladů.

Takto lze prodloužit životnost jednotlivých lokalit a vytvořit předpoklady pro vyrovnání se se změnami v podmínkách zajišťování uhlí. Změny spojené s uzavřením dolu jsou v našich podmínkách většinou nevratné.

Literatura

- Dvořáček, J.: K problematice útlumu uhelných dolů v Ostravsko-karvinském revíru. *Acta Montanistica Slovaca, Technická univerzita Košice, ročník 3, 1998, č. 1, str. 85-88, ISSN 1335-1788.*
- Kol.: Aktualizovaný Vzorový technický projekt likvidace – zajištění hlubinného dolu a Sociální program. *GSP s.r.o., Ostrava, květen 1997.*